

- http://www.youtube.com/watch?v=kFdLjxLtk_8.
27. Шабалин Ю. Правдою истории [Электронный ресурс] / Ю. Шабалин // Дуэль. – 2005. – № 40. – Режим доступа : http://www.duel.ru/200540/?40_6_1.
28. Щербенок А. «Я знаю, но все равно...»: постсоветское кино и советское прошлое [Электронный ресурс] / А. Щербенок // Неприкосновенный запас. – 2012. – № 1. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nz/2012/1/s5.html>.

УДК 930.85

Золотарьова В. В.

АНГЛІЙСЬКА ДІЙСНІСТЬ В ОФІЦІЙНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІЇ ТА СПОГАДАХ ПИСЬМЕННИКІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

Стаття представляє порівняльний аналіз англійської дійсності в офіційній російській історії та спогадах письменників другої половини XIX ст. Розглядається співвідношення офіційного та особистого в контексті суспільно-політичного та промислово-технічного прогресу Англії у вказаний період. З'ясовується роль об'єктивних та суб'єктивних факторів у процесі переосмислення історичного шляху реформування та перетворення Англії на одну з найсильніших імперій світу того часу.

Ключові слова: англійська дійсність, офіційна історія, російські письменники, вікторіанська Англія, консерватизм, традиційність, соціальні інститути.

Золотарёва В. В. Английская действительность в официальной российской истории и воспоминаниях писателей второй половины XIX в.

Статья представляет сравнительный анализ английской действительности в официальной российской истории и воспоминаниях писателей второй половины XIX в. Рассматривается соотношение официального и личного в контексте общественно-политического и промышленно-технического прогресса Англии в указанный период. Выясняется роль объективных и субъективных факторов в процессе переосмысления исторического пути реформирования и преобразования Англии в одну из сильнейших империй мира того времени.

Ключевые слова: английская действительность, официальная история, русские писатели, викторианская Англия, консерватизм, традиционность, социальные институты.

Zolotareva V. V. English reality in the official Russian history and memories of the writers of the second half of the 19th century.

The article presents a comparative analysis of the English reality in the official Russian history and memories of the writers of the second half of the 19th century. We study the elements of everyday life, mode of life, customs and traditions of English society. With immediate memories of beholders we trace the causality of certain events, their value and results.

The author considers official and personal relationship in the context of socio-political, industrial and technological progress of England during this period. The official history is focused on the events of national importance, leaving aside social institutions such as: family, tradition, conservatism in everyday life and so on.

We turn out the role of objective and subjective factors in the process of rethinking of the historical path of reforming and transformation of England into one of the most powerful empires in the world at that time. By studying of the English past the representatives of the official history touch on a range of different issues, including the development of democratic institutions, the formation of stable political system, strengthening of conservative attitudes of the majority.

Scientific interest in England is enhanced in conjunction with its success and steady progress. As in the official history and the memoirs of Russian writers the author observes practicality of Victorian era, attention to the material side of life. Taken together, informative official history and personal notes of travelers form a stable image of the British reality with its integral features of conservatism, stability, traditionalism and ability to respond to the dynamism of the modern times.

Key words: English reality, official history, Russian writers, Victorian England, conservatism, traditionalism, social institutions.

Елементи повсякденності, побут, звички та традиції англійського суспільства репрезентують собою значну частину загальноєвропейського культурно-історичного та ментального простору. Країна Туманного Альбіону в другій половині XIX ст. своїми вікторіанськими здобутками приваблювала численних подорожуючих. Російські письменники не були винятком. Країну відвідували І. Гончаров [5], І. Тургенев [13], В. Боткін [2], О. Герцен [4], Ф. Достоєвський [6] тощо. Заданий Англією тон модернізації та перетворень викликав інтерес у представників офіційної російської історії, що знайшло відображення в працях з історії Європи та Англії [3; 9; 10; 11]. Разом з тим, часто об'єктивна оцінка мандрівників, їх спостереження, записи представляють нам іншу Англію. Офіційна російська влада навпаки мало цікавилася реаліями щоденного буття, але на фоні суспільно-політичного та промислово-технічного підйому другої половини XIX ст. намагалася активно пропагувати європейські реформи та досягнення.

Питання співвідношення офіційного та особистого завжди займало чільне місце в суспільно-гуманітарних науках. Не менш актуальним є різниця та подібність цих бачень в представленні населення Англії, їх взаємоузгодження, принципові розходження, уявлення та образи. Ця проблематика актуальна ще й тим, що виходить за межі конкретно-історичного дослідження, поєднується із культурологічними, соціальними та психологічними студіями.

Зазначимо, що під офіційною історією ми розуміємо, у вузькому сенсі, ту історію, що виходила з наукових інституцій Російської імперії та друкувалася з дозволу офіційної влади та цензури. До неї відносимо університетських професійних істориків та їх науково-дослідницькі праці. Що стосується письменників, які залишили свої замітки про Англію, то в даній статті ми не ставимо завдання обґрунтовувати причини їх мандрівок, також не ділимо їх за політичними уподобаннями. Нас цікавлять ті їхні безпосередні враження, що закарбувалися в пам'яті під час відвідин Англії.

Варто відзначити, що в останнє десятиліття намітилася тенденція до широкого вивчення історії вікторіанської епохи, зокрема, аспектів повсякденної дійсності, культурної та ментальної сторін англійського суспільства. Для цього активно залучаються джерела особистого характеру: мемуари, спогади, записки тих подорожуючих, які самостійно відвідали країну. Наукові концепти вікторіанства у розрізі бачень російськими сучасниками подають дослідження А. Туманова [12], Т. Удалової [14], З. Канонистової [8], що демонструють рівень всебічного зацікавлення буденним життям простого англієця, увагою до звичних речей, предметів побуту, святкових традицій, відтворених з безпосередніх свідчень

очевидців. Плановий аналіз щоденної дійсності, явище англійськості, роль жінки та чоловіка, характеристику моделі англійського суспільства та його устрою знаходимо в О. Зброжек [7]. Автори переосмислюють англійське минуле, торкаючись цілого кола різних проблем, серед яких питання розвитку демократичних інститутів, формування стійкої політичної системи, утвердження консервативних настроїв серед більшості населення. Одним із найцінніших видань є укладена антологія спогадів російських письменників про Англію під керівництвом О. Казаніна та А. Ніколюкіна [15], яка допомагає зорієнтуватися в хронології, творчості та подорожах окремих представників літературного кола до Англії. Загалом науковий інтерес до вікторіанської Англії підтримується історією її успішності, неухильного прогресу та зростання значущості фундаментальних соціальних інститутів, зокрема, сім'ї, ролі держави, традицій тощо.

Вивчення безпосередніх свідчень очевидців та тогочасних наукових бачень дозволяє відтворити подієву картину епохи, прослідкувати причинність певних подій, охарактеризувати явища суспільно-політичного життя англійського народу. Завдання нашої роботи в цій статті полягає у порівняльному аналізі англійської дійсності в офіційній російській історії та спогадах письменників другої половини XIX ст., що мали нагоду відвідати країну та зафіксувати власні бачення, порівняння, деталі.

Офіційну позицію бачення основних подій другої половини XIX ст. в Англії прослідковуємо на прикладі тогочасних публікацій загального курсу та окремих науково-тематичних праць таких відомих російських істориків, як М. Карєєв, П. Міжуєв, Р. Віппер, роботи яких виходили великими тиражами та часто перевидавалися, що робило їх доступними для широкої аудиторії. Свою наукову увагу автори історичних праць фокусували на розгляді суспільно-політичного, економічного розвитку та приділяли увагу зовнішньополітичній діяльності, окремим видатним англійським діячам, міністерствам під їх політичним керівництвом.

Більшою мірою істориків цікавили англійські парламентські реформи та ті перетворення, результати яких можна було застосувати і в Російській імперії. Акцент робився на оцінці суті реформ, їх значення і впливу. «Реформи міністерства Гладстона були дуже рішучими і суттєво змінювали старовинний лад Англії», – писав Р. Віппер [3, с. 473]. Проте подорожуючий літературний критик та перекладач В. Боткін зазначав, що «англійсьь, будучи вільним у політичних уподобаннях, добровільно підпорядковується укоріненому звичаю й ustalеним нормам життя» [2, с. 286]. Якщо в політичному плані Англія поступово сприймала нове, то її «суспільний порядок залишався незмінним» [3, с. 479]. Хоча, за свідченнями Ф. Достоєвського, «кожне протиріччя вміло уживається одне з одним» [6, с. 323].

Не секрет, що для частини російської аристократії «Англія представляла ідеал правильно організованої держави» [12, с. 186]. Тим не менше, саме через це представники російської історичної науки у своїх працях іноді різко загострювали увагу на соціальних проблемах англійської дійсності, яка виглядала різче на фоні загального прогресу та успішності. Р. Віппер пише, що у 80-і рр. XIX ст. населення «страждало від безробіття» [3, с. 479]. Такі свідчення не є поодинокими попри ліберальний ухил істориків. А ще раніше, під 1855 р. І. Гончаров взагалі звинуватив Англію в тому, що під її управлінням у бідності гинуть «не лише окремі особи, а цілі країни» [5, с. 87–88].

Доля політичних діячів також не лишається поза увагою ні офіційної історії, ні спостережливих подорожуючих представників літературної діяльності. Смерть А. Веллінгтона у 1852 р. та Г. Пальмерстона у 1865 р. для Англії була великою втратою. І. Гончаров, якого ми згадували, був вражений процесією похорону А. Веллінгтона, при якій Лондон виглядав «дуже сумним» і навіть «закрив всі

[торговельні] лавки» [5, с. 77]. Що стосується Г. Пальмерстона, то за життя нагоду бачити та мати розмову з ним мав письменник та поет І. Тургенєв. Він згадував, що «зустрічали його радісно і шанобливо», при цьому не забували віддавати честь своїй королеві Вікторії, «надзвичайно шанованої своїми підданими» [13, с. 254–255]. Б. Дізраелі та В. Гладстон, хоч і були «повною протилежністю один одного», але їм судилося зіграти визначні ролі в розвитку Англії [9, с. 303]. До характеристики їхньої діяльності історики повертаються неодноразово, подаючи детальну картину їхніх заходів на посту прем'єр-міністра, але в записках подорожуючих поетів відомостей про них нам знайти не вдалося. Політичні постаті були у фокусі уваги істориків, а звичайного подорожуючого політика цікавила менше.

Важливою темою соціальної історії було становище окремих верств англійського суспільства. Відмічаємо, що історики фіксували зростання ролі та чисельності робітників різних підприємств, умови праці та економічно-технічний прогрес країни. Р. Віппер пише, що «трет-юніони самі ставали більшою політичною силою» і в майбутньому виступили серйозною основою для розширення виборчих прав та парламентської реформи 1867 р. [3, с. 468]. Їх важливу роль в суспільстві лаконічно ілюструє замітка І. Гончарова: «Все життя, всіх і кожного склалося і діє дуже практично, як машина», крім того, здається, що «все тут потрібно для тої чи іншої мети» [5, с. 88].

Мандрівники також відмічали досягнення в державному управлінні, торгівлі, технічних удосконаленнях. У їхній пам'яті більше відбилися дрібниці, що в подальшому порівнювалися з власними ustalеними традиціями та способом життя. Завжди знаходилося місце для повчання, перейняття звичаїв, критики побаченого. Треба згадати, що саме подорожуючими до Англії письменниками фактично вперше піднімається питання ролі жінки, її місце в суспільстві, подається опис її зовнішності, зауважується, що «вони володарюють тут» [5, с. 89].

Зрозуміло, офіційна історія не могла не помічати тих соціально-політичних зрушень, які сталися в Англії в другій половині XIX ст. Так, зокрема, загальним явищем була «демократизація її політичних установ» [9, с. 297–298]. Підтвердженням цьому є парламентські реформи 1867, 1884 років, які розширили соціальну базу англійського електорату, зміцнили повноваження палати обшин, обмежили вплив аристократії. При цьому російський письменник, драматург П. Боборикін, приїхавши в Лондон у 1867 р., відмічає, що йому «особливо кинулася в очі менша аристократичність цієї столиці світу, порівняно з Парижем» [1, с. 306]. Ми не знаходимо у їхніх записках аналізу зовнішньої політики країни, через що можемо констатувати особистий інтерес до англійських побутових дрібниць і виражене незнання тогочасної зовнішньополітичної ситуації, хіба що події на Балканах не обійшли стороною російських письменників. Офіційна історія навпаки приділяє цьому питанню достатньо багато уваги, цілі розділи і розлогі трактування, наприклад, П. Міжуєв [11].

Поступова демократизація вимагала відповідної освітньої ситуації. П. Міжуєв не одну працю присвятив розкриттю теми освіти в Англії [10]. Визнаючи схильність англійців до ustalених і незмінних інститутів, історик відмічає, що вони згодні пристосовуватися заради історичного прогресу до «різноманіття і вимог життя, що постійно змінюються» [10, с. 1–2]. Офіційна історія підтверджувала: вихід освітнього акту 1870 р. мав колосальне значення для розвитку освіти, особливо початкової [9, с. 316].

Якщо погіршення російсько-англійських відносин через Кримську війну 1853–1856 рр. негативно відбилася на відвідувальній тенденції, то вже в пореформений період 1860-х рр. шляхи до Англії відкривалися і долалися. Із своєю особливою манерою для широкого кола читачів Англію відкривали письменники, які мали шанс

відвідати країну і переконатися в її специфічності, оригінальності окремих англійських дивацтв. Окрім зауважень щодо характеру, стилю життя, психологічних особливостей все частіше в записках мандруючих письменників з'являються зауваження щодо суперництва Англії та Росії у сфері політики, економіки, а подеколи і колоніальних володінь як двох найбільших імперій другої половини XIX ст. В останню третину XIX ст. інтерес до заморської країни зростає ще більше якраз завдяки описам письменників та їх вражень, що активно публікувалися на сторінках періодичних видань.

Загалом можемо зауважити, що багато в чому на формування інтересу та стійких уявлень про Англію впливали подорожі письменників та їхні записи, які завдяки періодичі швидко ставали доступними. Їхні оповіді та враження збільшували потік охочих самостійно побачити країну, і як наслідок – численний потік подорожуючих різних соціальних статусів та професій в останню третину XIX ст. до країни Туманного Альбіону.

Науковий історичний виклад представляє віддалене, стисле і компоноване змістовне глумачення основних подій, які мали місце в історії Англії вказаного періоду. Виклад структурований, логічний та послідовний, що відповідає його призначенню. Присутні елементи порівняння політичних систем. Дані робіт російських істориків носять фіксуєчий характер та є констатацією окремих фактів і подій залежно від тематики. Прослідковується ліберальна позиція авторів, вони позитивно оцінюють реформи і зміни в укладі англійської дійсності другої половини XIX ст.

Все ж таки червоною лінією через праці істориків та записи мандрівників проходить намагання переосмислити історичний шлях реформування та перетворення Англії на одну з найсильніших тогочасних імперій світу, її вміння, зберігаючи старе, завжди випереджати час відкриттями та новими винаходами.

Частіше всього письменники, подорожуючи Англією, у своїх записках підтверджували той загальний образ країни, який склався на сторінках офіційної історії. Але при цьому їхня оповідь за характером і стилем суттєво відрізнялася від наукової, стаючи в майбутньому своєрідним «путівником» для інших мандрівників.

Як в офіційній історії, так і в спогадах російських письменників відмічається практицизм, особлива увага до матеріальної сторони культурного життя в часи вікторіанської епохи. Так, англійці з шанобою ставляться до приватної власності, намагаючись її вдосконалювати та примножувати, але в розумних межах. Ця риса національного характеру незмінна і до сьогодні. Історія Англії другої половини XIX ст. вигідно виділяється на фоні інших історичних періодів промислово-технічним та культурним прогресом. У цьому контексті є необхідність її насичення та розширення через ментально-психологічну картину англійської дійсності епохи королеви Вікторії, що роблять в своїх нотатках подорожного російські письменники. Розріз офіційного бачення розвитку Англії та суб'єктивних спостережень творчих особистостей дає можливість встановити певну рівновагу між усталеним та усвідомленим, пояснити їх причинну обумовленість.

У своїй сукупності інформативність офіційної історії та спостережливий характер особистих нотаток подорожуючих формують стійкий образ англійської дійсності з її невід'ємними рисами консерватизму, стабільності, традиційності та вмінням реагувати на динамічність нового часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Боборыкин П. Д. Лондон. – Лондонский сезон 1868 года / П. Д. Боборыкин // «Я берег покидал туманный Альбиона...»: Русские писатели об Англии. 1646–1945. – М., 2001. – 648 с.

2. Боткин В. П. Две недели в Лондонъ / В. П. Боткин // Сочинения: В 3 т. – СПб., 1890. – Т. 1. – С. 284–290.
3. Випперь Р. Учебник новой истории / Р. Випперь. – СПб., 1908. – 531 с.
4. Герцен А. И. Трагедия за стаканом грога / А. И. Герцен // Собрание починений: В 30 т. – М., 1959. – Т. 17. – С. 260–267.
5. Гончаров И. А. Отъ Кронштадта до мыса Лизарда. Изъ путевыхъ записок / И. А. Гончаров // Русскій Вестникъ. – 1856. – Т. 6. – С. 43–171.
6. Достоевский Ф. Ваал / Ф. Достоевский // Время. – 1863. – № 3. – С. 323–329.
7. Зброжек Е. В. Викторианство в контексте культуры повседневности / Екатерина Вячеславовна Зброжек // Изв. Урал. гос. ун-та. – Екатеринбург, 2005. – № 9. – С. 28–44.
8. Канонистова З. С. Образ англичанина на страницах русских путеводителей (вторая половина XIX – начало XX в.) / З. С. Канонистова // Туризм и культурное наследие: Межвузовский сб. науч. тр. – 2006. – Вып. 6. – С. 78–89.
9. Кареев Н. В. История западной Европы в новое время / Н. В. Кареев. – СПб., 1898. – Т. 5; 1909. – Т. 6. – С. 297–337.
10. Мижуев П. Г. Народное образование в главнейших государствах и его финансовая постановка / П. Г. Мижуев. – 1895. – 151 с.
11. Мижуев П. Г. Политическая история Англии в XIX векъ / П. Г. Мижуев. – СПб., 1916. – 278 с.
12. Туманов А. Г. Повседневная жизнь викторианской Англии в оценке российских современников / А. Г. Туманов // Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки. – Казань, 2010. – Т. 152, Вып. 3. – С. 186–194.
13. Тургенев И. С. Обед в обществе английского литературного фонда / И. С. Тургенев // Сочинения: В 12 т. – М., 1982. – Т. 10. – С. 253–258.
14. Удалова Т. В. Индустрия туризма Англии (глазами русских путешественников второй половины XIX века) / Т. В. Удалова // Туризм и культурное наследие: Межвуз. сб. науч. тр. – Саратов, 2004. – Вып. 2.
15. «Я берег покидал туманный Альбиона...»: Русские писатели об Англии. 1646–1945. – М., 2001. – 648 с.